

Γεωγραφίες

Αρ. 21 (2013)

Γεωγραφίες, Τεύχος 21, 2013

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

-

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΣΤΙΣ ΕΞΕΓΕΡΜΕΝΕΣ ΠΟΛΕΙΣ. ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ DAVID HARVEY

Θάνος Ανδρίτσος¹

Εισαγωγή

Ο David Harvey είναι ένας από τους γνωστότερους διανοητές της εποχής μας και ο γεωγράφος που κατάφερε να αποκτήσει τη μεγαλύτερη αναγνώριση έξω από τα όρια της επιστήμης του. Η εργασία αυτή είναι μια μελέτη πάνω σε ειδικές πλευρές που διατρέχουν το σύνολο του έργου του, από τη δεκαετία του 1960 μέχρι σήμερα.

Μεθοδολογία:

Στο πρώτο μέρος, παρουσιάζονται σημαντικές στιγμές της ερευνητικής του διαδρομής. Με τον τρόπο αυτό γίνονται περισσότερο κατανοητές οι συγκυρίες μέσα στις οποίες γράφτηκαν τα σημαντικότερα έργα του. Το δεύτερο επικεντρώνεται στη θεωρία για την αστικοποίηση και στο πώς αυτή συνδέεται με τους μετασχηματισμούς των πόλεων από τη δεκαετία του 1960 μέχρι σήμερα. Στο τρίτο, παρουσιάζεται η προσέγγισή του για τα κοινωνικά κινήματα των πόλεων και τη σύνδεση τους με την πάλη ενάντια στον καπιταλισμό. Στο τέλος, παρατίθεται μια συνέντευξη που παραχώρησε για τους σκοπούς της εργασίας.

Μέρος Α. Στιγμές σε μια μεγάλη πορεία

Στα πρώτα του χρόνια ως καθηγητής στο Μπρίστολ πρωταγωνιστεί στην ποσο-

τική επανάσταση στη γεωγραφία. Μέσα σε αυτό το κλίμα του θετικισμού, χαρακτηριστικό του ύστερου μοντερνισμού, γράφει το πρώτο του έργο, το *Explanation in Geography*, του 1969.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, το κλίμα αμφισβήτησης και δυσαρέσκειας, έφερνε στο προσκήνιο προβλήματα που ο μοντερνιστικός ορθολογικός σχεδιασμός των πόλεων και η κρατική πολιτική του κεντρικού κράτους δεν είχαν επιλύσει. Σε αυτό το τοπίο έγιναν τα πρώτα βήματα της ριζοσπαστικής γεωγραφίας. Το *Social Justice and The City*, του 1973, αποτελεί το πρώτο και πιο ολοκληρωμένο έργο αυτής της προβληματικής. Το βασικό του επιχείρημα είναι ότι ότι η ίδια η διαδικασία της αστικοποίησης παράγει χωρικές και κοινωνικές ανισότητες, λειτουργεί για τη συσσώρευση και την κυκλοφορία του κεφαλαίου και εντέλει τη μεταφορά εισοδήματος προς τις ανώτερες τάξεις. Με το βιβλίο αυτό, κάνει μια μεγάλη στροφή προς το μαρξισμό, κάνοντας ταυτόχρονα μια στροφή και από το δικό του θετικιστικό παρελθόν.

Τα επόμενα χρόνια ασχολείται με τη θεμελίωση της θεωρίας του, με βασικότερο έργο, το *Limits to Capital*. Αναζητά μια συνεκτική θεωρία για την αστικοποίηση με στόχο να επεκτείνει την μαρξιστική θεωρία στην πόλη και να καλύψει κενά του «Κεφαλαίου». Χρησιμοποιεί τον όρο ιστορικός γεωγραφικός

¹ Υποψήφιος διδάκτορας, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, t.andritsos@gmail.com

υλισμός, επιδιώκοντας να αμφισβητήσει την κυριαρχία του χρόνου (ιστορία) πάνω στο χώρο (γεωγραφία). Η βασική συμβολή αυτής της σκέψης δεν είναι μόνο η εισαγωγή της πολιτικής οικονομίας στη γεωγραφική πειθαρχία, αλλά και η εισαγωγή του χώρου στην οικονομία και τις κοινωνικές επιστήμες, ως μια παράμετρος που όχι μόνο αντανάκλα τις κοινωνικές και οικονομικές διαδικασίες αλλά αλληλεπιδρά καθοριστικά σε αυτές. Έπειτα, αφιερώνεται στην επέκταση του θεωρητικού πλαισίου που παρήγαγε με έργα όπως τα *The Urbanization of Capital* και *Consciousness and The Urban Experience*.

Στη συνέχεια μελετά τη νέα ιστορική φάση του καπιταλιστικού συστήματος μετά την κρίση του 1970. Έργο-σταθμός είναι η *Κατάσταση της Μετανεωτερικότητας* του 1989. Η μελέτη του, παρότι έχει ως βάση την οικονομία, επιχειρεί μια συνολική θεωρία για τους μετασχηματισμούς των προηγούμενων ετών. Έχει δύο βασικά επιχειρήματα. Το πρώτο, ότι η μετανεωτερικότητα αποτελεί μια νέα φάση, εντός του καπιταλιστικού συστήματος που καθορίζεται από τη μετάβαση από τον φορντισμό στην «ευέλικτη συσσώρευση», κατά το οποίο η εκμετάλλευση της εργασίας από το κεφάλαιο εντείνεται. Το δεύτερο, ότι μέσα σε αυτό το τοπίο καπιταλιστικής επίθεσης η μεταμοντέρνα ρητορική έχει αδυνατήσει παρά ενισχύσει την αναζήτηση χειραφετητικών εναλλακτικών.

Επιστρέφει στην Αγγλία το 1987. Από την εμπειρία του στον αγώνα ενάντια στο κλείσιμο των εργοστασίων εκκίνησε η προσπάθεια να απαντήσει σε ερωτήματα όπως οι διεκδικήσεις των αγώνων και η σχέση του τοπικού με το παγκόσμιο, που ολοκληρώθηκε με την έκδοση του *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Τόσο σε αυτό όσο και στα έργα στις αρχές του 2000 (π.χ. *Spaces of Hope*) κάνει κάλεσμα για μια νέα αισιοδοξία που πρέπει να εκπέμψει η αριστερά και η ριζοσπα-

στική γεωγραφία. Το 2003, με τον *Νέος Ιμπεριαλισμός*, εισέρχεται στη συζήτηση γύρω από τον παγκόσμιο καπιταλισμό και την αμερικάνικη ηγεμονία. Στο *Νεοφιλελευθερισμό*, του 2005, κάνει μια σύντομη επισκόπηση της ιστορίας των νεοφιλελεύθερων πολιτικών.

Η επόμενη σημαντική στροφή θα έρθει μετά το 2007 και το ξέσπασμα της παγκόσμιας κρίσης. Το 2010 εκδίδονται δύο νέο βιβλία, το *Companion to Marx's Capital* και το *Αίνιγμα του Κεφαλαίου* στο οποίο επιχειρεί να συνοψίσει τις χωρικές απαρχές της κρίσης και τις προτάσεις για ένα εναλλακτικό μέλλον. Το 2010 και το 2011 είναι έτη μεγάλης κοινωνικής αναταραχής. Μέσα σε αυτό το κλίμα θα εκδώσει τις *Εξεγερμένες Πόλεις*, όπου συσχετίζει τα αίτια της κρίσης με τον αγώνα για την υπέρβασή της βάσει των συμφερόντων της κοινωνικής πλειοψηφίας.

Μέρος Β: Οι πόλεις του Κεφαλαίου - Οι μετασχηματισμοί των πόλεων μέσα από τη θεωρία τις αστικοποίησης του Harvey

Το Β μέρος χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο περιγράφονται τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν τη θεωρία του Harvey για την αστικοποίηση και στα επόμενα τρία η εξέλιξη της θεωρίας του σε σύνδεση με τις αλλαγές στην πάροδο του χρόνου.

Το ενδιαφέρον του βρίσκεται περισσότερο στη διαδικασία της αστικοποίησης παρά στο αποτέλεσμα, το πράγμα «πόλη» (Harvey 1996β). Οι επενδύσεις στη γη λειτουργούν πάντοτε σε σχέση με την ανάπτυξη και την κρίση του καπιταλιστικού συστήματος. Όμως, έχουν πολύ μεγαλύτερο κύκλο εργασιών και τα κέρδη από αυτές χρειάζονται πολύ περισσότερα χρόνια για να πραγματοποιηθούν. Αυτό οδηγεί σε εμφάνιση και έκρηξη του πλασματικού κεφαλαίου και δημιουργία όλων των μορφών χρηματοπιστωτικών εργα-

λείων, μέσω των οποίων γίνεται εφικτή η κατασκευή κτιρίων και η ενίσχυση της ζήτησής. Ο καπιταλισμός πάντοτε έχτιζε σπίτια και τα γέμιζε με πράγματα. Έτσι, για παράδειγμα, η έκρηξη της αστικοποίησης με την προαστιοποίηση στις μεταπολεμικές ΗΠΑ, συνδέθηκε με μια ολόκληρη ενίσχυση της κατανάλωσης και της κυκλοφορίας εμπορευμάτων. Επίσης, οι επενδύσεις στο κτισμένο περιβάλλον λειτουργούν ως μια διόδος υπερσυσσωρευμένων κεφαλαίων που δεν μπορούν να αποφέρουν το επιθυμητό ποσοστό κέρδους. Για να το επιτύχουν αυτό, μπορούν να μετακινούνται γεωγραφικά. Κάπως έτσι αντιλαμβανόμαστε τη σύγχρονη οικιστική έκρηξη στην Κίνα, την Ινδία ή και στη Ρωσία.

Το 1973 που γράφεται το *Social Justice and The City* είναι η σημαδιακή χρονιά του τέλους των 30 χρυσών χρόνων της μεταπολεμικής καπιταλιστικής ανάπτυξης. Λειτουργεί σαν έργο κριτικής για μια ολόκληρη ιστορική φάση. Αναδεικνύει ότι οι πολιτικές που υιοθετούνταν, όπως και οι «κρυφοί μηχανισμοί» της διανομής του εισοδήματος που ενισχύονταν από τις πολεοδομικές πρακτικές, όχι μόνο δε μείωναν αλλά αντιθέτως αύξαναν τις κοινωνικές και χωρικές ανισότητες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο μελετά τις επιλογές χωροθέτησης, την κατασκευαστική δραστηριότητα, τα μεταφορικά έργα, τις ανισότητες που δημιουργούνταν, το ζήτημα των γκέτο κ.α.

Μετά την κρίση της δεκαετίας του 70, όλα αρχίζουν να αλλάζουν. Κατά τον ίδιο (Harvey 1985) η μαζική ροή κεφαλαίων στη γη και το κτισμένο περιβάλλον, γίνεται επιτακτική όταν ο πρωτογενής κύκλος της συσσώρευσης, η παραγωγή και η κατανάλωση, αντιμετωπίζει δυσκολίες. Το υπερσυσσωρευμένο κεφάλαιο επενδύεται στη γη και τις πόλεις αναζητώντας από αυτές να γίνουν κερδοφόρες και επιτάσσοντας την επιχειρηματική λειτουργία τους. Αυτό συνδέεται με την υπερδιό-

γκωση του χρηματοπιστωτικού τομέα και τη συνολική απορρύθμιση των αγορών. Μεταβάλλεται και σταδιακά αναιρείται ο ρόλος του κράτους ως εγγυητή κάποιας μορφής κοινωνικής δικαιοσύνης και αναδιανομής, ενώ ενισχύεται ο ανταγωνισμός των πόλεων που επιτείνει την άνιση γεωγραφική ανάπτυξη και φέρνει τεράστιες αλλαγές στις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης στις πόλεις. Παράλληλα, από εκεί που στα μεταπολεμικά χρόνια, ο δανεισμός για κατοικία αφορούσε κυρίως τα μεσαία και ανώτερα στρώματα, σιγά σιγά εντάσσονται στο παιχνίδι και κατώτερες ομάδες ή μειονοτικοί πληθυσμοί. Από αυτό το ευρύτερο πρίσμα παρακολουθεί τις εξελίξεις και τον πλούσιο θεωρητικό διάλογο γύρω από θέματα όπως η σημασία του πολιτισμού και της κουλτούρας στη διαμόρφωση των πόλεων, οι πρακτικές του gentrification στα αστικά κέντρα, οι αλλαγές στο κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση κ.ά.

Αυτές οι μεταβολές βρίσκονται στην καρδιά των αιτιών της σημερινής κρίσης, που μελετά στο σύγχρονο έργο του. Αναδεικνύει τον βαθιά ταξικό χαρακτήρα της χρηματοπιστωτικής γιγαντώσης από τη δεκαετία του 1970 και κυρίως μετά το 2000 αλλά και τις ληστρικές πολιτικές υπέρβασής της κρίσης προς όφελος της αστικής τάξης. Υποστηρίζει ότι, μέχρι σήμερα δεν έχει διαμορφωθεί ένα συγκροτημένο σχέδιο σταθεροποίησης του καπιταλισμού και δεν υπάρχει κάποια αλλαγή πολιτικού και οικονομικού παραδείγματος, αλλά βαθύτερα καταστροφικές νεοφιλελεύθερες πολιτικές.

Μέρος Γ: Οι πόλεις της ελπίδας - Η ανακατάληψη των πόλεων για την αντικαπιταλιστική πάλη

Στο τρίτο μέρος, που χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια, παρουσιάζονται οι επεξεργασίες του για το ρόλο της πόλης

και της διεκδίκησής της, στην πάλη ενάντια στον καπιταλισμό.

Όπως υποστηρίζει, υπάρχουν τρία είδη θεωρίας (Harvey 2009). Η θεωρία του status quo που μελετά την πραγματικότητα, χωρίς να την αμφισβητεί. Η αντεπαναστατική θεωρία που συσκοτίζει την κατανόηση της πραγματικότητας και αποσπά την προσοχή από τα θεμελιώδη. Τέλος, η επαναστατική θεωρία που επιδιώκει να κατανοήσει την πραγματικότητα, διαμορφώνοντας ωστόσο ένα συνεχές πεδίο αξιολόγησης της αλήθειας, με κριτήριο κάθε φορά τη συμβολή στην αλλαγή της. Έτσι ο Harvey, επιδιώκει να διατυπώσει μια επαναστατική θεωρία για την πόλη και την αστικοποίηση. Ο βασικός προβληματισμός του είναι πως η διαδικασία της πόλης, που στον καπιταλισμό κυριαρχείται από την αστική τάξη, μπορεί να γίνει και το κέντρο της επανάστασης εναντίον της.

Ένα γεγονός που αποτελούσε πάντοτε σημείο μελέτης και αντιπαράθεσης ήταν η Παρισινή Κομμούνια και ο χαρακτήρας της. Ο Harvey υποστηρίζει ότι πρόκειται για μια εξέγερση της πόλης αλλά συνάμα προλεταριακή (Harvey 2003). Η οπτική του διαφοροποιείται από μια παραδοσιακή μαρξιστική αφήγηση που υποτιμά τη σημασία του τοπικού στοιχείου αλλά και από αναλύσεις για τα κοινωνικά κινήματα πόλης (κυρίως του Castells) που αναδεικνύουν μόνο τον αστικό-δημοτικό χαρακτήρα. Το επιχείρημά του, είναι ότι ο ταξικός και ο τοπικός προσδιορισμός των Κομμουνάρων δεν είναι αντιπαραθετικοί αλλά αλληλένδετοι όπως και οι έννοιες της τάξης και της κοινότητας.

Αυτή η συλλογιστική είναι βασική στο σύνολο της σκέψης του για το υποκείμενο του αγώνα ενάντια στον καπιταλισμό και τη σχέση μεταξύ της ενότητας και της διαφορετικότητας, του ειδικού ή/και τοπικού με το γενικό ή/και παγκόσμιο. Η προσπάθεια του είναι η διαμόρφωση ενός θεωρητικού πλαισίου

που να ενοποιεί τις αντιστάσεις διαφορετικών υποκειμένων και ομάδων σε διαφορετικές κλίμακες και τόπους σε ένα ενιαίο κίνημα. Και αυτό αποτελεί ένα βασικό πεδίο διαλόγου και αντιπαράθεσεων (π.χ. με την Massey, την Deutsche κ.α.). Χρησιμοποιεί τον όρο militant particularism, φράση που είχε εισάγει ο Raymond Williams, για να δείξει ότι οι ειδικές συνθήκες στον τόπο και τον χρόνο διαμορφώνουν μια σύνθετη μορφή στράτευσης και αγώνων που μπορούν να είναι προσδεδεμένοι στον τόπο αλλά να έχουν παγκόσμια επιδίωξη. Αντίστοιχα διαχειρίζεται την ενότητα του υποκειμένου της ανατροπής σε σχέση με τις διαφορές και τις ετερότητες. Υποστηρίζει ότι η αναγνώριση της σημασίας της φυλής, τους φύλου, της θρησκείας, της σεξουαλικότητας δεν πρέπει να αναιρεί την προσπάθεια για τη διατύπωση ορισμένων θεμελιωδών αιτημάτων (Harvey 1996α). Χωρίς μια επιδίωξη το ειδικό να γενικευτεί και το τοπικό να γίνει παγκόσμιο, οι διαφορετικές αντιστάσεις είναι καταδικασμένες να ηττώνται προσκρούοντας στις υπερτοπικές διαδικασίες της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Ωστόσο, οι εργαζόμενοι, σε αντίθεση με το κεφάλαιο, είναι περισσότερο προσδεδεμένοι στον τόπο, έχουν δηλαδή μικρότερες δυνατότητες κινητικότητας. Έτσι, η συγκρότηση του καθολικού μπορεί να γίνει μόνο με βάση τις ιδιαιτερότητες όπως και η οργάνωση σε τοπικό επίπεδο είναι αναγκαία για κάθε προσπάθεια ευρύτερης πολιτικής δράσης (Harvey 2001).

Σε αυτή την προβληματική επανέρχεται στις *Εξεγερμένες Πόλεις*, ένα πολιτικό-επιστημονικό μανιφέστο. Η βασική του θέση είναι ότι η διεκδίκηση της πόλης αποτελεί βασική πλευρά της αντικαπιταλιστικής πάλης. Παρουσιάζει τρεις άξονες εναλλακτικής θεώρησης. Την αναδιαμόρφωση της προσέγγισης των τοπικών αγώνων, τη σύγχρονη προσέγγιση για τη φύση της εργατικής τάξης και το «ξαναγράψιμο» της ιστο-

ρίας των εργατικών αγώνων του παρελθόντος. Τέλος, μελετά το ζήτημα της «οργάνωσης μιας πόλης». Μια αριστερή πολιτική οφείλει να αγωνιστεί ώστε τοπικές πρωτοβουλίες να συνοδευτούν από τη δημιουργία νέων δημοκρατικών εργαλείων που κάνουν τους πολίτες συμμετέχοντες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, σε διαφορετικά επίπεδα εντός μια δομής ιεραρχικής διακυβέρνησης. Το κρίσιμο σημείο είναι σε όλα τα διαφορετικά επίπεδα, οι πολίτες να απελευθερώνονται και να υπερβαίνουν τα όρια του ειδικού και να γίνονται φορείς μιας συλλογικής προσπάθειας.

Επίλογος: Πώς να διαβάσουμε σήμερα τον David Harvey

Τι μπορεί να προσφέρει σήμερα, η κατανόηση της σκέψης του David Harvey; Σίγουρα, θα ήταν άδικο να αναζητούμε την απάντηση σε όλα τα ερωτήματα που προκύπτουν από τη σημερινή εποχή. Ωστόσο, το μεγάλο του έργο είναι από πολλές απόψεις πολύτιμο, τόσο για τους νεότερους μελετητές της πόλης και του χώρου, όσο και συνολικά για τις νεότερες γενιές που αναζητούν την κατανόηση των μετασηματισμών των πόλεων και του κα-

πιταλιστικού συστήματος ευρύτερα, αλλά διερευνούν τις δυνατότητες διαφορετικής πορείας της ανθρωπότητας.

Σημείωση

2 Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία. Τομέας Πολεοδομίας Χωροταξίας. Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Επιβλέπουσα: Ντίνα Βαΐου, 2012.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Harvey, D. (2009) *Social Justice and the City*. Αθηνς: University of Georgia Press. [Α έκδοση: 1973]
- Harvey, D. (1985) *The Urbanization of Capital*. Οξφόρδη: Blackwell.
- Harvey, D. (2009). *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας*. Αθήνα: Μεταίχμιο [Α έκδοση στα αγγλικά: *The condition of Postmodernity*, 1989]
- Harvey, D. (1996a) *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Κέμπριτζ: Blackwell.
- Harvey, D. (1996b) "Cities or urbanization?", *City* 1(1), 38- 61.
- Harvey, D. (2001) *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Harvey, D. (2003) *Paris, Capital of Modernity*. Νέα Υόρκη-Λονδίνο: Routledge
- Harvey, D. (2012) *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. Νέα Υόρκη: Verso. [Στα ελληνικά, Harvey, D. (υπό έκδοση) *Εξεγερμένες Πόλεις*. Αθήνα: ΚΨΜ]

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Βαΐου, Ντ. και Χατζημιχάλης, Κ. (2012) *Ο Χώρος στην Αριστερή Σκέψη*. Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, Νήσος.
- Castree, N. & Gregory, D. (eds) (2006) *David Harvey: a critical reader*, Malden-Oxford-Victoria: Blackwell.
- Massey, D. (1991) "Flexible sexism", *Environment and Planning D: Society and Space*, 9(1), 31-57.
- Peet, R. & Thrift, N. (eds) (1989) *New Models in Geography The political-economy perspective*. Λονδίνο: Unwin Hyman.
- Peet, R. (2000) "Celebrating Thirty Years of Radical Geography", *Environment and Planning A*, 32(6), 951-53.
- Sheppard, E. S. & Barnes, T. J. (eds) (2000) *A Companion to Economic Geography*. Oxford: Blackwell.
- Soja, E. (1989) *Postmodern Geographies: the reassertion of space in critical social theory*. Λονδίνο: Verso.
- Topalov, C. (1983) "Capital, History and the Limits of Economics: Harvey, D.", *International Journal of Urban and Regional Research*, 7(4), 603-07.